

ПРАВА ДИТИНИ ТА ВІКТИМОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Необхідність формування й розвитку ювенальної юстиції в Україні, за справедливим твердженням науковців, визначається не лише правовими зобов'язаннями нашої держави перед світовою спільнотою, а перш за все визнанням того, що діти (неповнолітні) є спеціальним суб'єктом охоронних правовідносин. Така спеціальна правосуб'єктність неповнолітніх обумовлена як особливими психофізіологічними та соціальними якостями особистості дитини, так і специфікою прав та обов'язків, носієм яких вона є [2, с. 27]. Саме тому в межах сучасної правової системи України мають бути визначені специфічні засоби забезпечення та відстоювання таких прав та обов'язків неповнолітніх. Сьогодні створення в Україні режиму правової захищеності особи можливо лише за умов діалогу юридичної науки, законодавця та правозастосовних органів. При цьому, творчий потенціал їх зусиль повинен бути направлений на вирішення найважливіших завдань – розвиток юридичних засобів забезпечення реальності прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права [1, с. 184].

В останні роки в Україні зроблено немало кроків на шляху до формування комплексних державних програм забезпечення прав дитини. Науковий потенціал багатьох вітчизняних правників спрямований на подальше вдосконалення та аналіз процесів, які відбуваються в молодіжному середовищі. Питанням правового забезпечення прав дітей та проблем дитинства присвячено праці О. Антонова-Турченка, О. Балакірева, Л. Волинця, Г. Дмитрієва, Н. Крестовської та багатьох інших. В Україні, яка є учасницею міжнародної Конвенції про права

дитини та Європейської Конвенції про здійснення прав дітей, прийнято значну кількість нормативно-правових актів щодо забезпечення прав та законних інтересів дитини. Так, ст. 51 Конституції України безпосередньо декларує державний захист дитинства. Результатом копіткої праці провідних спеціалістів стало затвердження Національної програми «Діти України», прийняття Законів України «Про охорону дитинства», «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», «Про попередження насильства в сім'ї», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», нового Сімейного кодексу України тощо. Вагомим внеском в забезпечення вимог міжнародних Конвенцій щодо забезпечення прав дітей є, за нашим переконанням, відокремлення спеціального Розділу в Кримінальному кодексі України – «Кримінальна відповідальність неповнолітніх» та у Кримінальному процесуальному кодексі – глави 38 «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх».

Разом із тим, становлення в Україні дійової ювенальної юстиції, на наш погляд, неможливе без подальшого розвитку та поширення наукових досліджень у галузі не лише суто правових дисциплін, а й інших – психологічних, педагогічних, демографічних, соціологічних тощо. Безсумнівно, одним з пріоритетних напрямків наукових досліджень, що сприятимуть формуванню в Україні ювенальної юстиції є ювенальна кримінологія. Науковці відмічають, що вона є напрямком кримінологічної науки, предметом якої є злочинність неповнолітніх, її специфічні фактори, особливості цих злочинів, а також заходів її попередження [3, с. 232]. Однак, на наш погляд, таке визначення значно звужує предмет дослідження вказаної галузі знань. Існуюча система кримінальної юстиції спрямована лише на викриття злочинних посягань, виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів з боку неповнолітніх та в молодіжному середовищі. Кримінально-виконавча система серед інших завдань виконує й завдання щодо ресоціалізації неповнолітніх злочинців. При такому підході по за увагою спеціалістів залишаються тисячі неповнолітніх, які стали жертвами злочинів. Адже, особливості кримінальної віктимізації та віктимності неповнолітніх суттєво впливає на весь механізм злочинної поведінки. Як справедливо вказують

вітчизняні науковці, в Україні й досі немає структури, яка б мала своїм завданням захист неповнолітнього – жертви злочину, або потерпілого від інших правопорушень, деприванта [1, с. 185]. Більш того, слід зауважити, що Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину та зловживання владою, затверджена у вересні 1985 року VII Конгресом ООН по попередженню злочинності та поводженню з правопорушниками, передбачає рівні права для всіх потерпілих. При цьому, основними напрямками сприяння жертвам злочинів Декларація передбачає впровадження міжнародних стандартів доступу потерпілих до системи правосуддя та державної підтримки, кримінально-правову реституцію, компенсацію потерпілим з державних фондів, надання необхідної матеріальної, медичної, психологічної та соціальної допомоги потерпілим з урядових, добровільних, громадських та місцевих каналів. Саме тому, ювенальна кримінологія разом з кримінальною віктимологією повинні ретельно досліджувати й такі аспекти означеної проблеми.

Неповнолітні – специфічний об'єкт для кримінологічних досліджень. Цьому існує ряд об'єктивних, кримінологічно значущих причин. Незнання представниками вказаної групи положень і вимог чинного законодавства, вікові особливості, причетність до певних субкультур каталізують процеси соціальної дезадаптації неповнолітньої особи, що являє собою послаблення або повну відсутність здібностей пристосування до умов соціальної середовища. Саме категорія неповнолітніх найбільш «приваблива» для злочинців. Аналіз даних кримінальної статистики свідчить, що серед злочинів, вчинюваних відносно неповнолітніх в Україні за період 2009–2012 роки, значний масив посідають посягання корисливої спрямованості – крадіжки, грабежі, шахрайства (82,3%). У цьому випадку вибір жертв засновується на особливостях психологічного стану неповнолітніх, що створює істотні труднощі у здійсненні заходів правоохоронними органами щодо встановлення і викриття злочинців. Характерно, що в розвинених країнах, зокрема в США, де віктимологічний напрям впливу на злочинність отримав широкого розвитку, вченими розроблені і введені у практику прикладні методики зниження ризику стати жертвою злочину, адаптовані до умов конкретних міст і

розраховані спеціально для неповнолітніх з урахуванням вікових та психофізіологічних характеристик. Крім вищевказаного, нами були встановлені й інші чинники, що сприяють підвищенню віктимності неповнолітніх, серед яких можна виділити такі: наявність, як правило, певних матеріальних цінностей при ігноруванні або незнанні заходів забезпечення особистої і майнової безпеки; відсутність стійких соціальних зв'язків у місцях перебування; провокуюча поведінка, яка виражається в браваді, недоречній демонстрації цінностей, що є при собі, грошових коштів, відео-, фото-, аудіоапаратури і т.ін.; незнання архітектурно-планового розташування місць перебування, що нерідко призводить до небажаного знаходження у так званих місцях з підвищеною кримінальною активністю; невідповідність або неналежна відповідність місць мешкання неповнолітніх елементарним вимогам кримінологічної безпеки (пасивний захист). Потрібно враховувати і той суттєвий факт, що стан жертви у неповнолітніх доповнюється й наявністю зменшеної кількості соціальних контактів, що значно погіршує психологічні наслідки злочинних проявів. Для неповнолітнього це стан страху, фрустрації, пошуку підтримки, іноді суїцид або прояви особистої кримінальної активності. У багатьох стан жертви надовго асоціюється з повною беззахисністю, руйнуванням життєвих стереотипів.

Віктимна поведінка є різновидом девіації, яку неповнолітня особа засвоює в процесі соціалізації. На наш погляд, такий фактор можна визначити як психологічну особливість віктимізації неповнолітніх, що є одним з чинників такої. Слід припустити, що в разі кримінальної віктимізації неповнолітніх, ми маємо результат зіткнення, конфлікту стереотипів поведінки, точку збігу різних за умовами формування типів девіації – злочинного та віктимного.

Викладене дозволяє зробити висновок, що застосування заходів нейтралізації (мінімізації) означених віктимогенних факторів може привести до значного зниження кількості злочинів відносно неповнолітніх. Однак, вирішення комплексу вказаних завдань можливе лише за умов вироблення відповідного законодавчого і організаційного забезпечення, формування науково

обґрунтованих підходів до становлення віктимологічної політики та ювенальної юстиції в Україні.

Література

1. Албул С.В. Віктимологічна політика України: питання законодавчого забезпечення // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Донецьк, 24 квітня 2009 р.). – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. – С 184-186.

2. Крестовська Н.М. Правоохоронна діяльність і права дитини // Актуальні проблеми діяльності ОВС по попередженню, розкриттю та розслідуванню злочинів: Ч. І. Проблеми попередження правопорушень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса: НДРВВ ОІВС, 2000. – С. 27-30.

3. Ювенальна юстиція : навчальний посібник / Крестовська Н.М., Гусев А.І., Терещенко І.Г. та ін.; за заг. ред. Н.М. Кресовської. – Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2006. – 243 с.